

Kvinnoforskningens interventionsprojekt – problem och utmaningar

*Aino Saarinen ger i denna artikel
en översikt över kvinnoforskningens upprinnelse,
utveckling och nuvarande läge. Men den framtida
kvinnoforskningen står inför en rad olösta problem. För att
inte reproducera de bipolära skillnaderna mellan könen
bör den feministiska forskningen påbörja
ett eget dekonstruktionsprojekt,
menar Saarinen.*

»Vi blir medvetna om konflikterna först när vi förmår lösa dem. Vi kan börja se mer nyanserat på vår ställning som kvinnor först efter det att en förändring blivit möjlig. Alla rör vi oss på utforskad mark och är ännu i stor utsträckning hänvisade till endast våra egna krafter.» (Maxie Wander, 1979, s 7)

»Varje nyskapande rörelse alstrar ett fält av spänningar, som producerar nya konflikter, viktigare än de föregående.» (Christa Wolf, 1979)

Samtidigt med utgivningen av *Guten Morgen, Du Schöne* i DDR, som citaten ovan är hämtade ur, talade de feministiska forskarna i väst om kvinnoforskningen som en vetenskaplig revolution eller en paradigmutmaning.¹ Kvinnoforskningen började jämföras med hur Kopernikus skakade den jordglobscenterade världsbilden, Darwin den antropocentriska och Marx den överklass-centerade världsbilden. Elisabeth Minnich (1982) var uttalat polemisk: »Vi skakar manscentreringen, och förändringen är lika grundläggande, lika farlig, lika spännande.» Och hon fortsatte: »Varför förundrar det oss, att vi inte är välkomna inom akademierna?»²

Varför farlig? Och varför har kvinnoforskningen vuxit fram först nu under de senaste två decennierna, och inte t ex kring upplysningens 1789 eller *Kapitalets* utgivningsår 1867-94?³

Sandra Harding svarade (1983) utan omsvep: de vetenskapliga revolutionerna växer

inte fram enbart inom de vetenskapliga institutionerna själva, utan även externt i anslutning till dynamiken i sociala rörelser.⁴ Som ett parallellt exempel, jämförbart med kvinnoforskningen, nämnde Harding marxismens utveckling som ett led i arbetarrörelsens kamp. Liksom den marxistiska klassteorin har de feministiska teorierna ifrågasatt samhälleliga maktförhållanden, sociala härskarrelationer; också i de feministiska teorierna skapas ingredienserna till ett nytt tänkande ur behovet av förändring. Därför utvecklades kvinnorörelsen framför allt från slutet av 1960-talet till ett »kvinnornas universitet», på samma sätt som arbetarrörelsen ett århundrade tidigare fungerade som ett »universitet» för de från akademierna uteslutna arbetarna.

En annan, inomakademisk, betingelse för utvecklingen av de feministiska teorierna har varit det ökade antalet kvinnliga forskare. Förutom förändringarna i kvantitet framträdde även »kvalitativa» förändringar. De forskande kvinnorna började i allt högre grad påminna om »kvinnor i allmänhet». Som grupp började de visa prov på hela den sociala mångfald, som sträcker sig från ensamstående till sammanboende, barnfamiljer och ensamförsörjare. Dessa kvinnor, som dök upp i de små frirummen inom de manliga vetenskapsinstitutionerna, utgjorde på många sätt en i sig motsägelsefull grupp (Harding 1986), samtidigt både »insiders»

och »outsiders» (Westcott 1979, s 422), och hade därför andra förutsättningar att varsebli konflikter och utveckla ett »dubbelt medvetande». ⁵ Resultatet av denna kollektiva rörelse med dubbla rötter var en alternativ, kvinnocentrerad världsbild, som i vissa sammanhang har betecknats som konstruktions- och dekonstruktionsprojektet. ⁶

En magikers härskarstrategier

Hur går då en »skicklig magiker» till väga för att marginalisera kvinnorna, trivialisera deras insatser för samhället och få mansvåldet att framstå som naturligt? Beverly Thiele (1986) hävdar att detta sker genom olika kombinationer av de två härskarstrategierna: uteslutning och alienering.

Kvinnors dubbla kunskapsproduktion bemöter således mångfalden av härskarstrategier. Uteslutning kan betraktas som grundstrategin i det manscentrerade och mansbetingade vardagstänkandet, men också inom vetenskapen. Att avslöja denna strategi har varit den viktigaste uppgiften för kvinnoforskningens dekonstruktionsprojekt – den har varit dess negativa, antisexistiska projekt (Gross 1986). Redan i titlarna på många tidiga feministiska arbeten framträder kritiken av en vetenskap, som skrivits av män och som berättar framför allt om män för män (Eichler 1985).

Uteslutningen verkställs, enligt Thiele (1986), genom olika kunskapsteoretiska »tricks», sådana som naturalisering, dualisering, universalisering eller dekontextualisering, eller genom kombinationer av dem. Resultatet är såväl en teoretisk som en kunskapsteoretisk asymmetri. Den manscentrerade tolkningen av verkligheten är i första hand en följd av att materialet för kunskapsproduktionen nästan enbart har utgjorts av (vita, medel- eller överklass) mäns livssfar (i västerländska, kapitalistiska länder) och deras erfarenheter, vilket utgör bara en del av den mänskliga erfarenheten (Harding & Hintikka 1983). Fastän det är fråga om endast en del av den mänskliga erfarenheten generaliseras den ändå som om den vore en kunskap om människan och mänskligheten – eller som i den marxistiska teorin, en kun-

skap om arbetaren och arbetarklassen. Härav följer i sin tur den asymmetri, som uppfattar mannen som människan, kvinnan som könet; det maskulina får representera det universella, det feminina det specifika (Scott 1986). Men på detta sätt perverteras till slut de mänskliga värdena, de »ställs bakfram», så som Nancy Hartsock (1983) framhäver: maktutövaren blir sinnebilden för utveckling.

Visserligen är det viktigt att visa på att kvinnor utesluts, men det är också nödvändigt att påtala det sätt som kvinnor synliggörs på när de får framträda. Närvaron av kvinnor är i sig ingen garanti för att synligheten blir autentisk – de kunskapsteoretiska »tricksen» är nödvändiga också för alieneringsstrategin. ⁷

Det är karakteristiskt att kvinnor uppmärksammas, och iakttagelser tolkas, i relation till män. Detta innebär att kvinnorna endast blir delvis synliga, och att denna del uppfattas genom det mansdominerade könssystemets filter. Därför är kunskapen om kvinnor ofta normativ till sin karaktär, silad genom maktens såll: riktiga kvinnor är nöjda med sin lott, medan kvinnor som eftersträvar autonomi är onormala. ⁸ Samtidigt naturaliseras asymmetrin mellan könen: det framstår som naturligt och rätt att kvinnan är den »andra» och ett objekt. Men det medför också, som Margrit Eichler (1980) har påpekat, en dubbelmoral som snärjer männen själva: män belönas för samma uppträdande som kvinnor bestraffas för, och vice versa.

En mottendens till alieneringen

Med tillgång till dessa basresultat av dekonstruktionsprojektet är det självklart, att kvinnoforskarna inte har kunnat nöja sig med att använda kön enbart som en empirisk bakgrundsvariabel. Elisabeth Gross (1986) har sammanfattat sin ståndpunkt mycket slagkraftigt: en kunskap om kvinnor som producerats med hjälp av nya frågor, kan omöjligt adderas till en teori, som utesluter kvinnor. ⁹ Därför måste kvinnoforskningen i den s k övergångsfasen (Lerner 1979) ägna sig åt att skapa en uppsättning tolkningar och begrepp, som kan sättas in mot alieneringsstra-

tegin och som hjälper oss att ifrågasätta »fakta», värderingar och innebörder (Lerner 1979, Kelly 1979).

Denna motprocess, kvinnoforskningens konstruktionsprojekt eller positiva projekt, kallas ofta kvinnoperspektivet. Uttrycket är bildligt: den nya tolkningsramen kunde också med Maria Mies (1983) uttryck betecknas som »blicken underifrån». Vad har den haft att ställa mot de bipolära kvinno- och mansbilder, som dekonstruktionsprojektet drog fram i ljuset? För det första, att kvinnorna för första gången i vetenskapernas årtusenden långa historia har setts helt och hållet, och för det andra, att de har blivit sedda på sina egna villkor.¹⁰ Det alienerade »outsider»-perspektivet, som reproducerade dominansrelationen, har ersatts av ett »insider»-perspektiv. Ansatsen att införliva kvinnorna och kvinnligheten i begreppet människa och att kullkasta »principen att mannen är människan och normen» har även lett till en kamp om begreppen. Inom kvinnoforskningen har man i den angloamerikanska diskussionen börjat använda sig av begreppet »human-kind», samtidigt som »mankind» har degraderats till ett parallellt begrepp till det ny-skapade begreppet »womankind».

Men inom kvinnoforskningen har man inte bara omvärderat de mest centrala begreppen i vår kultur utan också utvecklat nya tolkningar av kvinnors specifika erfarenheter, av det som blivit förvrängt, bestulet, exploaterat och förlöjligt.¹¹

Det är mot denna bakgrund vi kan tolka text Catherine MacKinnons (1982) tes »sexualiteten är för feminismen vad arbetet är för marxismen; det allra mest personliga, men ändå det mest berövade». Analogin mellan klass- och könsperspektiven är även här uppenbar. När man för hundra år sedan utvecklade arbetsbegreppet och analysen av de ekonomiska förhållanden som bestämmer arbetsfördelningen, betydde detta för arbetarklassen och den marxistiska teorin inte enbart en kritik av alienation, repression och ut-sugning, utan också ett emancipatoriskt perspektiv (Saarinen 1986). På motsvarande sätt kan man ur ett teorihistoriskt perspektiv se att omvärderingen av erfarenheter som hör samman med sexualitet, moderskap och re-

produktion har haft stor betydelse för radikaliserings av kvinnoforskningens teori. Empiriska iakttagelser av olikhet mellan kvinnor och män ledde nu inte längre till att kvinnorna ströks ur datamaterialet; problemen uppfattades i stället som paradigmatiske anomalier eller fel i teorierna och inte hos kvinnorna (Gilligan 1987).

I den nordiska diskussionen har bl a Hanne Haavind (1986) analyserat det nya inter-nalistiska spänningsfält, som – med stöd från kvinnorörelsen – uppkom mellan forskarens mest personliga erfarenheter och de tillgängliga starkt normativa vetenskapliga förklaringsmodellerna. Genom det nya dubbla medvetandet kom man på det teoretiska planet på konfrontationskurs inte bara med »malestream» utan också med de tidigare riktningarna inom kvinnoforskningen. Som ett av de tydligaste exemplen på detta kan man nämna kontrasten mellan de Beauvoirs *Det andra könet* (1949/1974), med sin existentalistiska tolkning av moderskapet som immanens och den diametrala motsatsen till hennes tolkning: värdesättande av kvinnors omsorgsarbete och ansvarsrationalitet.¹²

Det symmetriserade könet

Genom det kvinnocentrerade och polemiserande perspektivet blev kvinnorna subjekt i dubbel bemärkelse: både som forskare och som undersökt grupp. Detta var betydelsefullt också med tanke på förhållandet mellan teori och praktik; det skapade förutsättningar för en frigörelsepolitik, en autonomipolitik (Gross 1986). Samtidigt bröt det med den motsägelsefulla situationen, dvs forskarens och kvinnoaktivistens identiteter kunde smälta samman.

Kvinnoforskningen blev ett »intellektuellt äventyr» (Kelly 1984) i ordets djupaste bemärkelse. Förutom det polemiska begreppet kvinnokultur skapade övergångsfasen en teoretiskt mycket mera katalytisk utmaning när det gäller temat köns-makt, nämligen begreppet socialt kön. Den teoretiska asymmetrin och den därmed sammanflätade manscentrerade universalismen blev härigenom bruten: kön blev nu ett tvåställt begrepp: också männen, inte endast kvinnorna, upp-

fattades som ett kön och samtidigt definierades även kvinnorna som människor.¹³ För det andra ändrades könsbegreppets karaktär genom att det denaturaliserades i många bemärkelser, både ifråga om naturen och den samhälleliga »naturligheten». Könsindelningen återfördes m a o inte längre på biologin eller på en »naturlig» eller funktionell arbetsfördelning – att man inte gjorde denna återföring framgår redan av termen sex/gender; det var i stället fråga om en socialt och kulturellt producerad fördelning och asymmetri, och därför måste förklaringen vara samhällelig. För det tredje hörde det till övergångsfasens landvinningar att könsindelningen inte längre reducerades till ett uttryck för andra samhälleliga dominanssystem; makten och underordningen förklarades med utgångspunkt i själva relationen mellan dem.

Exkursionen till den kvinnliga värld som tidigare i många avseenden varit osynlig eller utnyttjad, övergick genom könsbegreppet till en ny fas i kvinnoforskningens utveckling: syntes- eller integrationsfasen¹⁴ eller (mera polemiskt) interventionsprojektet (Saarinen 1988). Övergången är emellertid inte linjär; bl a Eichler (1980, s 9-18) beskriver den feministiska kunskapsproduktionen som en spiral: vi blir tvungna att på nytt och på nytt återvända till ursprunget, även till de kvinnocentrerade frågeställningarna.¹⁵ Men det är samtidigt uppenbart att interventionsprojektets tvåställiga frågeställningar problematiserar många av utgångspunkterna i den kvinnocentrerade forskningsstrategin, både när det gäller teori och metodologi, metod och kunskapsteori. Vad innebär det t ex att forska för kvinnor (kvinnors frigörelse) när även män är forskningsobjekt? Vad händer då med det gynocentriska »insider»-perspektivet? Försätter vi oss då i en situation, som i paradigmdiskussionens termer skulle kunna karakteriseras som inkommensurabilitet: blir resultatet att det utvecklas två åtskilda, jämförbara vetenskaper, männens och kvinnornas? Eller nöjer vi oss med en kunskapssociologisk relativism?¹⁶

I den aktuella debatten betecknas ibland den kvinnocentrerade forskningen som en »barnsjukdom» (se även Widerberg 1987), ett

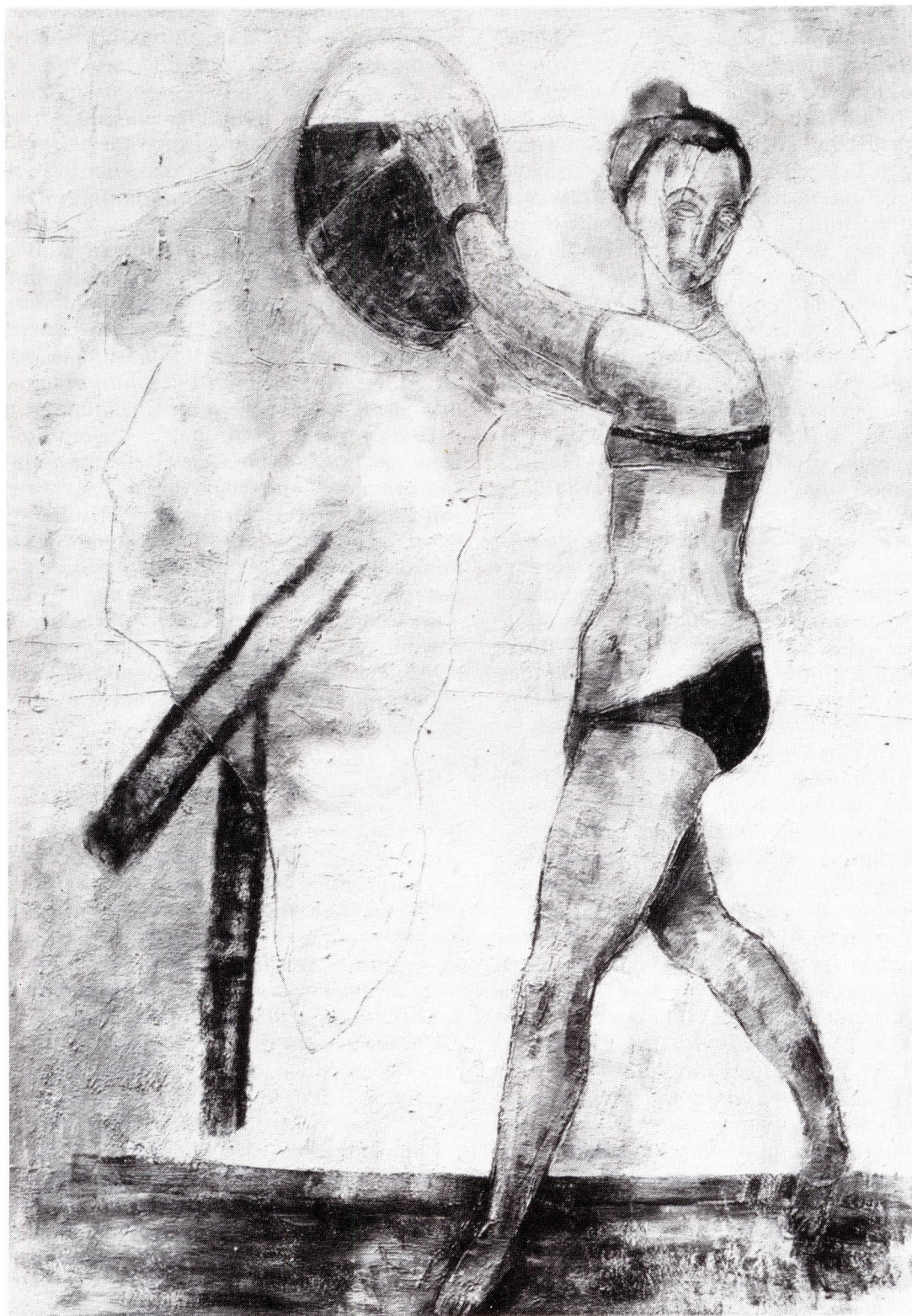
misstag som nu måste rättas till. Men jag tror att det finns goda skäl att ansluta sig till Marilyn Schusters och Susan Van Dynes (1985, s 21, 27) uppfattning, att det vore »ett intellektuellt misstag av monumentala proportioner» att tro att det kvinnocentrerade perspektivet vore överflödigt – just detta har ju producerat våra mest omvälvande frågeställningar. Den kvinnocentrerade forskningen var en absolut förutsättning för att kunna distansera sig från den androcentrism som finns dold i vetenskapens djupstruktur som ett »osynligt paradigm». Å andra sidan är det nödvändigt att fråga om vi i stället håller på att få en »kvinna=människan/normen»-princip, en förenklad omkastningsstrategi?

Beverly Thiele (1986) nalkas samma problem när hon konstaterar att den feministiska teorin inte är »medaljens baksida» utan ett »annat slag av vetenskap». Min tolkning av dessa tankegångar är att den feministiska forskningen bör påbörja ett eget dekonstruktionsprojekt (Saarinen 1988). Vi har kanske skäl att reflektera över i vilken grad vi själva riskerar att upprepa maktutövningens dubbelstrategi, uteslutning och alienering med tillhörande »tricks» som dualismer, universaliseringar osv?

Dekonstruktion och relativisering

Däremot är det ingen idé att vi uppfattar vår situation som en återvändsgränd. Snarare kan den med en hänvisning till Christa Wolf (1979) karakteriseras som ett spänningsfält, där det uppträder »nya konflikter, viktigare än de gamla». Det är tänkbart att utvecklingen av de feministiska teorierna i nuläget bäst kunde främjas genom en öppen och självkritisk granskning av de svaga punkterna. Först i tur för en omvärdering vore då begreppet sex/gender, den feministiska forskningens mest givande inmutning (Rantalaiho 1988).

I många feministiska texter framförs tesen att vi är på väg att bli detta begrepps fångar: att vi producerar bipolära skillnader mellan kvinnor och män genom att undertrycka de åtskillnader och motsättningar som finns inom vardera könet.¹⁷ Både Margrit Eichler (1980) och Beverly Thiele (1986) har tagit upp frågan om det i vårt tänkande finns ut-

Marianne Andersson, »Flicka i bikini II«, olja, 182 x 126 cm, 1989. Foto: David Skoog.

rymme för likheter, paradoxer och ambivalenser. Många feministiska forskare skulle rentav föreslå detta som ett villkor för interventionen och ett test på den feministiska teorins halt: hur uppfattar den feministiska teorin män och vad uppfattar den hos män? Karin Widerberg (1987) har framhållit, att det vi vet om män och manlighet ännu långt ifrån är tillräckligt för att vi ska kunna tala om kön som tvåställt; Jane Flax (1987) anser å sin sida att om vi endast problematiserar kvinnor och kvinnligheten, förstärker vi ironiskt nog uppfattningen att det inte är något problem med männen.

Samtidigt har mäns inbördes skillnader och motsättningar uteslutits. Har vi t ex förlorat ur sikte att de förhärskande manlighetsideologierna bygger på en tvångsmässig heterosexualitet, ett undertryckande av alternativa sexuella preferenser också bland män? (Carrigan et al 1985) Är vår uppfattning om manlighet så monolitisk, att vi buntar samman »herrar» och »drängar», »kapitalister» och »arbetare»?

Vi bidrar till att utveckla två åtskilda vetenskaper om vi i kritikens namn alienerar mäns erfarenheter. Kanske kunde vi i stället dra några lärdomar av begreppet ansvarsrationalt, som skapades under den kvinnocentrerade forskningsfasen? Kärnan i den tankegången var att det är möjligt att lokalisera rationaliteter av många olika slag – alltså bör man också kunna finna sådana former utanför kvinnornas livssfär (se Lundgren 1987). Kan mäns frigörelse som män över huvud taget baseras endast på brist och skuld; måste man inte upptäcka även element av självrespekt? (Carrigan et al 1985)

Men dessa problem berör inte endast åtskillnaden kvinna-man och kvinnoforskningens förhållande till manlighet, utan också vår uppfattning om kvinnorna och om kvinnlighet. Å andra sidan – leder inte de iakttagelser vi gjort under övergångsfasen om kvinnor som subjekt till att kvinnor måste betraktas som ansvariga subjekt? Frigga Haugs (1980) tes om kvinnans delaktighet, medskyldighet i sin egen underordning är (trots att begreppet är problematiskt) otvivelaktigt en aktuell utmaning för forskningen under interventionsfasen.¹⁸ Kort sagt: det

finns goda skäl att komma ihåg att manligt inte alltid är identiskt med patriarkalt och kvinnligt med emancipatoriskt (Tuohimaa 1989).

Å andra sidan kan vi också fråga oss i vilken mån den feministiska forskningen har universaliserat erfarenheten hos de kvinnogrupper som nu har tillträde till de vetenskapliga institutionerna?¹⁹ På vilka sätt har våra teorier uteslutit och alienerat erfarenheterna bland kvinnor i arbetarklassen och i utvecklingsländerna, liksom erfarenheterna bland dem som lever med oss som invandrare eller flyktingar? Har vi något annat att erbjuda dem än bristande identitet och jämställdhetspolitik? Hur ser det osynliga paradigmet ut, som sätter oss som norm och modell för kvinnan?

Behövs kategorin kön?

Den problematisering som jag ovan har skisserat har jag ibland talat om som en dekonstruktion och relativisering av kategorin socialt kön (Saarinen 1988). Men samtidigt uppkommer ett nytt problem: leder uppmärksammandet av likheter mellan kvinnor och män, tillsammans med erkännandet av åtskillnader inom könen (t ex klasskillnader), till att kategorin kön blir överflödigt? (Saarinen 1987) Linda Alcoff (1988) har sammanfattat problemet: om vi inte har kategorin kvinna, hur kan vi då tala om kategorin kvinnor? Återstår efter dekonstruktionen endast en biologiskt särskiljbar, men socialt sett slumpmässigt sammansatt grupp av olika individer? Om vi inte kan framföra universellt hållbara iakttagelser av könsåtskillnader och hierarkier, finns det då någon bas för systerskapet, för de gemensamma målen? (Kramaræ 1988)

Återigen kan vi jämföra vår situation med marxismen och dess tematisering av klassförhållandena. Inom marxismen råder en relativt stor enighet om begreppen klass och klassförhållanden och deras ställning i samhällsteorin; kring de feministiska teorierna råder det däremot ingen motsvarande enighet (Alcoff 1988). Oenigheten är påtaglig i synnerhet när det gäller de allra nyaste inriktningarna bland de feministiska teorierna.

Dessa inriktningar är ofta sinsemellan motsäggande, t o m antagonistiska. En del av den poststrukturalistiska kritiken har t ex ansett att begreppen kvinna och man i sig själva inte är annat än bipolära fiktioner, ett resultat av de kunskapsteoretiska »tricks» som ingår i härskarstrategierna. Å andra sidan förekommer det även konstruktioner där skillnaden mellan kvinnan och mannen absolutiseras och kopplas till biologiska väsensskillnader mellan dem,²⁰ medan Alcoff (1988) kräver ett tredje alternativ mellan dessa två extrema tendenser till nominalism respektive essentialism inom den poststrukturalistiska kritiken. Vad skulle detta alternativ kunna innebära? Hur ska kvinnoforskare undgå att varken totalisera eller förneka skillnaderna mellan könen?

Joan Scott (1988) tillhandahåller oss en möjlig lösning: på samma sätt som motsatsställningen mellan begreppen kvinna och man måste dekonstrueras, måste vi även dekonstruera motsatsställningen och antingen/eller-karaktern hos begreppen likhet och olikhet; den dualistiska konstruktionen är i många avseenden i sig själv ett problem. Också Jane Flax (1987) är inne på detta problem. Inte ens den biologiska åtskillnaden mellan kvinnor och män, som ofta betraktas som oproblematisk, baserar sig på en total olikhet, utan framför allt på en reproduktiv olikhet, som är väsentlig och innebär att kvinnor och män är beroende av varandra.

Samtidigt har denna olikhet stor betydelse både för individen och för samhället; begreppet biologiskt kön är meningsfullt oberoende av de många olikheterna – åtminstone i detta skede av reproduktionsteknologins utveckling; hur det kommer att vara år 2089 vet vi ännu inte. Varför skulle vi då kräva total olikhet för att bibehålla begreppet socialt kön?

Självfallet följer det av detta att begreppet sex/gender – den biologiska och sociala åtskillnaden – måste problematiseras på nytt; det som i biologiskt avseende har varit och kommer att bli det väsentliga varierar i rätt hög grad under olika kulturer och olika epoker; biologin eller naturen definieras inte automatiskt, utan i en samhällelig kontext.²¹ Men samtidigt är det uppenbart att det finns

skäl att frigöra sig också från den empiristiska uppfattningen av kön, som ofta har sitt upphov i en metodologisk individualism. Kanske är kön i själva verket alltid en med frågetecken försedd relationskategori – i marxistiska termer en »skillnadernas enhet» eller en »föränderlig totalitet».²² Med denna definition är kön en meningsfull kategori ifall man med dess hjälp kan upptäcka åtminstone någon väsentlig olikhet, åtskillnad eller hierarki mellan könen. Grunden till att kvinnor kan föras samman i en kategori utgörs då inte av en väsensmässig likhet, utan en strukturell analogi, nämligen den att kvinnorna oberoende av tid, kultur och klassposition är förtryckta såsom kvinnor. En kategori som på detta sätt samtidigt är både kontinuerlig och diskontinuerlig blir fruktbar också i den bemärkelsen att den förutsätter ett historiskt grepp om olikhet, åtskillnad och hierarki, och att dessa ses i sitt sammanhang: det krävs med andra ord en samhällsanalys. Därmed kopplas könsindelningen både som kategori och som social relation oupplösligt till de övergripande frågorna om makt och samhälleliga förhållanden (Flax 1987).

Den »intellektuella fälla», som motsatsparet likhet-olikhet utgör, skulle samtidigt demonteras även i en annan bemärkelse. Det skulle inte längre vara fruktbart att tvista om likhet eller olikhet, utan man kunde i stället fråga i vilken grad en eventuell olikhet är en följd av hierarkier, av maktförhållanden mellan kvinnor och män. En av de mest centrala problemställningarna inom den feministiska forskningen skulle då bli att undersöka åtskillnadens och hierarkins uppkomst som specifik process – på vilka sätt och på vilka villkor uteslutning och alienering fogas samman (Scott 1988).

Könssystemet blir tolkningsram

Jag tror Maxie Wander (1979) hade rätt: ju större möjlighet vi har att förändra kvinnors ställning, desto mer nyanserat bör vi se den. Inriktningen på en allt mera kontextuell problematisering lämnar utrymme både för feministisk aktivism och en samtidig förstärkning av jämställdhets- och autonomipolitiken; inte heller de är alternativ eller föränd-

ringsstrategier som utesluter varandra.²³ Samtidigt framskymtar det problem, som är en av den aktuella könsforskningens och dess interventionsprojekts största utmaningar, diskussionen om det samhälleliga könssystemet.

I bakgrunden återfinner vi en omfattande diskussion om de många facetterna av kategorin socialt kön. Sandra Harding t ex (1986 s 18) går in på tre aspekter av kön: könssymboliken, könsstrukturen och individuellt kön (eng. gender symbolism, gender structure, individual gender); Joan Scott (1986) i sin tur om fyra konstitutiva element: kulturella symboler, normativa begrepp, ett vidare perspektiv där familj, släkt, arbetsmarknad och politik ingår, samt subjektiv identitet.

Man kunde räkna upp även andra exempel, det viktiga i dessa tankegångar är att kön ses som en relation, som produceras och reproduceras i en komplex, mångbottnad och mångdimensionell process. På det sättet framhävs även att den feministiska forskningen inte enbart undersöker aktörer av ett visst kön utan också »de stora frågorna», alltså samhällets strukturer, institutioner och olika former av praxis; den analyserar inte bara uppfattningar som har att göra med kvinnor och män, utan även asymmetrin i de samhällsvetenskapliga teorierna.²⁴ Det är alltså fråga om en tematisk helhet som genomsyrar all samhällsvetenskap, ett perspektiv som uppfattar samhället som ett könssystem och inte som ett utbrutet forskningsområde för sig. Samtidigt definieras kategorin kön som en grundläggande samhällsteoretisk kategori.²⁵

Den feministiska forskningen om könssystemet har ställt många frågor på sin spets. Forskare är, tror jag, förhållandevis eniga om att en »systemisk» helhetskontext är nödvändig för att få könsdynamiken att framträda klar och tydlig; med denna ansats kan den skenbara neutraliteten hos bl a de ekonomiska och politiska institutionerna, strukturerna och praxisformerna problematiseras snyggt och symmetriskt, så att det framgår att de grundar sig på ett »maskulint försvar mot det feminina» (Keller 1985). Därmed undviker man att jämförelser mellan kvinnor och män utpekar (tillspetsat sagt) »offren

som de skyldiga» (Siltanen & Stanworth 1984) eller annorlunda uttryckt: även om man försöker övervinna det alienerande sättet att granska mäns erfarenheter leder det inte till att man förlorar intresset för att undersöka hierarkier och maktförhållanden. (Saarinen 1987, Rantalaiho 1988)

Det råder åtminstone en viss enighet om att det är nödvändigt att forska om könssystemet också för att kunna analysera hur kön formar andra dominansrelationer och hur kön i sin tur präglas av dessa dominansrelationer på ett symmetriskt sätt. Joan Acker (1988) konstaterar angående förhållandet mellan kapitalismteori och feministisk teori, att begreppsbildningen när det gäller klass- och könsmakt i debatten hittills har ägt rum på olika abstraktionsnivåer. Kön har blivit synligt först när man börjat analysera konkreta existerande samhällen; därför har den underliggande könsstrukturen i kapitalismteorin – den »ekonomiska» världens maskulinitet – länge förblivit opåtalad.

Men med forskningen i könssystemet dyker frågan om könssystemets ursprung eller dess »kärna» oundvikligen upp. Redan patriarkatsbegreppet, som utvecklades på 70-talet provocerade fram en hel rad tvister och skiljelinjen drogs mellan den s k radikalfeminismen och den socialistiska feminismen. Under 80-talet, när den marxistiska feminismen har kämpat på två håll, dvs både mot den kapitalismteoretiska och den inompatriarkala ekonomistiska reduktionismen, har många av gränsdragningarna ändrat läge. En följd av denna dubbla kritiska uppgörelse är bl a att en materialistisk analys har skisserats fram med kärlek och sexualitet som bas.²⁶ Den s k tvåsystemsteorin har efterhand fått alltmer sofistikerade former,²⁷ samtidigt som man också har ifrågasatt patriarkatet som universellt begrepp: existerar det en enda form av mansvälde, ett enda system som gäller alla tider och alla kulturer? (Barret 1980 s 7-34)

80-talets tongivande feministiska teorier, de som tagit intryck av den postmoderna filosofin, står på många sätt i motsättning till dessa tendenser. För dem framstår vilken som helst av de ovan beskrivna förklaringsmodellerna – de som söker den (universella)

kausala kärnan i könsmakten på samhällshelhetens nivå – som problematisk. Enligt den postfeministiska uppfattningen kan verkligheten ha en »enda» struktur endast ur herrens synvinkel, ett perspektiv som präglas av en falsk universalism. »Blicken underifrån» är däremot alltid splittrad och man kan inte heller lokalisera ett »enda» maktcentrum eller ett enda objekt att rikta motståndet mot (Flax 1987, Harding 1988).

Subjektet och strukturerna

Med blicken underifrån blir det tydligt att den feministiska paradigmatmaningen – projektet att bygga upp en ny tolkningsram – inte är en enhetlig rörelse, utan att den sönderfaller i många olika utmaningar och arbetsuppgifter.

Att paradigmatmaningen tar sig så många olika uttryck medför samtidigt att de feministiska forskarna tar upp diskussionen med sinsemellan mycket olika inriktningar av kritisk »male-stream»-vetenskap, däremot knappast med »main-stream». Som diskussionspartners har bl a kapitalismteoretiker och rationalitetskritiker i Habermas anda kvalificerat sig,²⁸ men också makt- och institutionskritiker i Foucaults efterföljd.²⁹ Medan den kvinnocentrerade forskningsfasen präglades av konfrontation med hela »male-stream», sker här nu en övergång till dialog. Detta innebär samtidigt en möjlighet att inter文nera: påverka inriktningen. I motsats till konfrontationen kan en intervention motverka att det växer fram två åtskilda vetenskaper, en »kvinnornas» och en »männens».

Öppenhet, beredskap till dialog, förmåga att uthärda konflikter och ofullgångenhet hör till de krav som ställs på de feministiska teorierna i dag. Att dessa krav blir uppfyllda är en förutsättning för att våra teorier, såsom Joan Scott (1988) kräver, ska kunna bli brukbara och relevanta i politisk praxis. Teorierna bör alltså kunna hjälpa oss att få grepp om de motsättningar, som uppstår när ständigt skiftande dominansförhållanden och -system korsar varandra och överlagrar varandra på ständigt nya sätt.

Men kravet på en politiskt brukbar teori aktualiserar också frågan om subjektiviteten,

som även den ansluter sig till debatten om könssystemet på ett intressant och motsättningsfullt sätt. Förslaget om en »tredje väg», som ger utrymme för subjektiviteten ett komplext, mångbottnat och mångdimensionellt könssystem problematiserar förhållandet mellan handling och struktur, institutioner och praxisformer. Hur ska vi kunna utveckla en teori så att vi kan undgå den sociala determinismens Skylla och självdeterminismens Karybdis, eller t ex den strukturalistiska funktionalismen?³⁰ Och hur ska vi samtidigt kunna vara känsliga för förändring och det specifika och ändå få grepp om lagbundenheter? Vilka möjligheter har vi att utveckla en teori, som kan koppla samman tillvarons olika dimensioner och nivåer i ett nu som präglas av strukturer och handling i global skala?

Vetenskap och makt

Frågorna ovan är livsviktiga för alla inriktningar inom feminismen – feminismen innebär ju en strävan till förändring både i samhällets makrostrukturer och i oss själva, i våra egna praxisformer.

Marilyn Schuster och Susan Van Dyne (1985 s 26) frågar i *Women's Place in the Academy* vilken den största faran är för kvinnoforskningen i dag, och de svarar: »Otålighet att få fram ett konkret resultat.» Det är viktigt – och befriande – att minnas att de feministiska teorierna, och den »revolution» de innebär, ännu bara har ett par decenniers arbete bakom sig, medan »male-stream» har en historia som sträcker sig ett par årtusenden bakåt i tiden. I stället för att förskräckas inför uppgiftens svårighetsgrad, kan vi låta oss inspireras av de framsteg som redan gjorts. (Acker 1988)

Det är också viktigt att vi ser uppgiften i ljuset av vår utgångspunkt: att de vetenskapliga revolutionerna alltid är sammankopplade med förändringar i praxis, med styrkan i sociala rörelser. Joan Acker (1988) understryker t ex att om en förändring i paradigmet (vilken innebörd vi än ger detta) låter vänta på sig, beror detta inte enbart på att den feministiska teorin är omogen, utan också på hur pass starka maktstrukturerna är både i akademierna och i samhället (se även Bernard

Marianne Andersson, »Flicka i bikini III», olja, 182 x 126 cm, 1989. Foto: David Skoog.

1987). Detta är ett viktigt påpekande, som även kan tolkas så att den feministiska forskningen – i enlighet med sitt interventionsprojekt – bör ta upp de egna institutionella villkoren: också akademierna är »könade» inrättningar.

Följaktligen inställer sig frågan om kön utöver att vara en samhällsteoretisk kategori, också är en vetenskapsteoretisk kategori – m a o i vilken grad vetenskapens ideal och tillvägagångssätt ingår bland de mansdominerade härskarrelationerna och kontrollsträvandena. Eva Lundgren (1987) har kanske rätt när hon konstaterar att paradigmutmaningen (-utmaningarna) blir verkningsfulla först efterhand som både de sociala och de akademiska praktikerna själva blir möjliga att förändra. Därför behöver vi utöver kvinno-forskningsrörelsen också en mera omfattande samhällsförändrande kraft och vi bör – inte minst – starta och stödja modiga experiment i nya former för forskning och vetenskaplig verksamhet.

Översättning: Doris Norrgård

NOTER

- 1 Se t ex Lerner 1979, Kelly 1979. Denna artikel är en fortsättning på en text som publicerades för tre år sedan och som utgavs 1988 i *Acta Sociologica* »Feminist Research: In Search of a New Paradigm?». Den föreliggande texten baserar sig på föredrag jag hållit vid Marxistiskt folkuniversitet: Revolution, arbetarrörelse, samtid, framtid; 1789-1889-1989-2089, januari 1989 i Stockholm; och vid Nordkalottseminariet för kvinnoforskning vid Uleåborgs universitet, mars 1989.

För synpunkter på mitt artikelmanus vill jag tacka Hillevi Ganetz, Doris Norrgård och Liisa Rantalaiho.

- 2 Se även Bernard 1987.
- 3 Som marginella inslag, som dukar under och dyker upp igen, har feministisk kritik förvisso väl så många år på nacken som akademierna.
- 4 Se även DuBois et al 1985 s 2-3, Esseveld 1988 s 14-17.

- 5 Rohrlich-Leavitt et al 1975 s 112-113.
- 6 Harding & Hintikka 1983, Saarinen 1988.
- 7 Thiele 1986, DuBois et al 1985 s 3.
- 8 Cott & Pleck 1979, Alcoff 1988.
- 9 Thieles (1986) tredje utpekade härskarstrategi, pseudoinclusion, utövas självfallet ofta på just detta sätt.
- 10 Schuster & Van Dyne 1985 s 22-24.
- 11 Göttner Abendroth 1980, Ås 1975.
- 12 Se t ex Waerness 1984, Rantalaiho 1986, Saarinen 1986, Norrgård 1987.
- 13 60-talets könsrollsforskning, t ex, var tvåställig men fortfarande asymmetrisk, därför att den inte ifrågasatte sina grundbegrepp. Ett liknande problem har den något senare forskningen kring androgyni, som baserar sig på en ny sammanställning av bipolärt uppfattade drag.
- 14 Cott & Pleck 1979, Lerner 1979.
- 15 Den feministiska kritiken och forskningen är på många sätt *osamtidig*. Dekonstruktions- och konstruktions- samt interventionsprojekten startar, pågår och börjar om igen på olika forsknings- och vetenskapsområden i olika takt; detsamma gäller olika vetenskapsteoretiska inriktningar.
- 16 Se även Lundgren 1987, Harding 1988.
- 17 Se t ex Flax 1987, Harding 1988.
- 18 Se även Widerberg 1987.
- 19 Barrett & McIntosh 1985; samt diskussionen kring detta arbete i *Feminist Review* 21/1985, 22/1985; Haraway 1987.
- 20 Scott 1986, Tuohimaa 1989.
- 21 Se även Widerberg 1987, Haraway 1987.
- 22 Flax 1987, se även Rantalaiho 1988.
- 23 Alcoff 1988, Scott 1988, Edwards 1988.
- 24 Gross 1986, Acker 1988, Walby 1988.
- 25 Scott 1986, Harding 1986, Acker 1988.
- 26 Se Jonasdottir 1987.
- 27 Se Carlsson 1986, Walby 1986.
- 28 Se Lundgren 1987.
- 29 Se Peterson 1987, Scott 1988.
- 30 Se även Haug 1980, Esseveld 1988 s 45.

LITTERATUR

- Acker, Joan, *What Happened to the Paradigm Shift or Making Gender Visible*. Paper prepared for the Mini-Conference on Social Theory, American Sociological Association Annual Meetings, 1988.
- Alcoff, Linda, »Cultural feminism versus post-structuralism: The identity crisis in feminist

- theory», *Signs*, Vol 13, No 3, Spring 1988, s 405-436.
- Barrett, Michèle, *Women's Oppression Today*, Verso, London 1980.
- Barrett, Michèle & McIntosh, Mary, »Ethnocentrism and Socialist Feminism», *Feminist Review*, No 20, 1985.
- de Beauvoir, Simone, *The Second Sex*, Penguin Books, Harmondsworth 1974.
- Bernard, Jessie, »Re-Viewing the Impact of Women's Studies on Sociology», i Farnham, Christie (ed): *The Impact of Feminist Research in the Academy*, Indiana University Press, Bloomington 1987, s 193-216.
- Carlsson, Christina, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910*, Arkiv avhandlingsserie 25, Studentlitteratur, Lund 1986.
- Carrigan, Tim, Connell, Bob & Lee, John, »Towards a New Sociology of Masculinity», *Theory and Society*, Vol 14, 5/1985, s 551-604.
- Cott, Nancy F & Pleck, Elisabeth H, »Introduction», i Cott, Nancy F & Pleck, Elisabeth H (eds), *A Heritage of Her Own. Toward a New Social History of American Women*, Simon and Schuster, New York 1979, s 9-24.
- DuBois, Ellen Carol et al, *Feminist Scholarship. Kindling in the Groves of Academe*, University of Illinois Press, Urbana 1985.
- Eichler, Margrit, *The Double Standard. A Feminist Critique of Feminist Social Sciences*, Croom Helm, London 1980.
- Eichler, Margrit, »And the work never ends: feminist contributions», *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 22 Vol 5 1985, s 619-644.
- Esseveld, Johanna, *Beyond Silence. Middle-aged women in the 1970's*, Lund 1988.
- Flax, Jane, »Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory», *Signs*, Vol 12, 4/1987, s 621-643.
- Gilligan, Carol, »Remapping Development: The Power of Divergent Data», i Farnham, Christie (ed): *The Impact of Feminist Research in the Academy*, Indiana University Press, Bloomington 1987, s 77-94.
- Gross, Elisabeth, »Conclusion: What is feminist theory?», i Pateman, Carole & Gross, Elisabeth (eds): *Feminist Challenges. Social and Political Theory*. The Northeastern Series in Feminist Theory, Northeastern University Press, Boston 1986, s 190-204.
- Göttner-Abendroth, Heide, »Matriarchale Mythologie. Ausgewählte Beispiele aus Mythos, Märchen, Dichtung», i Wartmann, Brigitte (Hrsg.), *Weiblich-Männlich. Kulturgeschichtlich* *he Spuren einer verdrängten Weiblichkeit*, Ästhetik und Kommunikation Verlag, Berlin 1980, s 202-240.
- Haavind, Hanne, »Kvinneforskning og vitenskaplige paradigmer», *Nytt om kvinneforskning* 1/1986, s 4-10.
- Haraway, Donna, »Geschlecht, Gender, Genre-Sexualpolitik eines Wortes», *Das Argument* 166, 1987, s 795-804.
- Harding, Sandra, »Why Has the Sex System Become Visible only Now?», i Harding, Sandra & Hintikka, Merrill B (eds): *Discovering Reality, Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology and Philosophy of Science*, D Reidel, Dordrecht 1983, s 311-324.
- Harding, Sandra, *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press, Ithaca and London 1986.
- Harding, Sandra, »Instabiliteten i den feministiska teoribildningens analytiska kategorier», *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2-3/1988.
- Harding, Sandra & Hintikka, Merrill B, »Introduction», i Harding, Sandra & Hintikka, Merrill B (eds), *Discovering Reality, Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology and Philosophy of Science*, D Reidel, Dordrecht 1983.
- Hartsock, Nancy, »The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism», Harding, Sandra & Hintikka, Merrill B (eds), *Discovering Reality, Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology and Philosophy of Science*, D Reidel, Dordrecht 1983.
- Haug, Frigga, »Opfer oder Täter? Über das Verhalten von Frauen», *Das Argument* 123, 1980, s 643-649.
- Jonasdottir, Anna G, »Patriarkat, marxism och tvåsystemteori», *Häften för kritiska studier*, 4/1987, s 34-57.
- Keller, Evelyn Fox, *Reflections on Gender and Science*, Yale University Press, New Haven and London 1985.
- Kelly, Joan, »The Doubled Vision of Feminist Theory: A Postscript to the 'Women and Power' Conference», *Feminist Studies*, Vol 5, 1/1979, s 216-227.
- Kelly, Joan, »Author's Preface», i Joan Kelly, *Women, History and Theory. The Essays of Joan Kelly* The University of Chicago Press, Chicago-London 1984.
- Kramarae, Cheris, »Redefining Gender, Class and Race», i Lont, M & Friedley, Cheryl (eds), *Beyond Boundaries: Gender Diversity in Communication*, Georg Washington University, Fairfax 1988, s 321-333.

- Lerner, Gerda, »Placing Women in History: Definitions and Challenges», i Lerner, Gerda: *The Majority Finds Its Past*, Oxford University Press, New York 1979, s 160-167.
- Lundgren, Eva, »Feministisk teori – grundval för nya vetenskapliga paradig?» *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2-3 1987.
- MacKinnon, Catherine, »Feminism, Marxism, Method and the State: An Agenda for Theory», *Signs*, Vol 7, 2/1982, s 514-541.
- Mies, Maria, »Towards a methodology for feminist research», i Bowles, Gloria & Klein, Renate Duelli (eds): *Theories of Women's Studies*, Routledge and Kegan Paul, London 1983, s 117-139.
- Minnich, Elisabeth, »A Devastating Conceptual Error: How Can We Not Be Feminist Scholars?» *Change*, Vol 14, 3/1982, s 7-9.
- Norrgård, Doris, »Moderlighet, makt, utopi», i Saarinen, Aino, Hänninen-Salmelin, Eva & Keränen, Marja (red): *Kvinnor och makt. Kvinnoperspektiv på 'välfärdsstaten'*, Samhällsvetenskapliga forskningsinstitutionen, Tammerfors Universitet, Serie B 48, 1987, s 215-235.
- Peterson, Abby, »Makt och auktoritet i feministisk teori och praktik», *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2-3/1987, s 65-76.
- Rantalaiho, Liisa, »Naistutkimuksen metodologiasta», i Setälä, Päivi & Kurki, Hannele (toim): *Akanvirtaan, Yliopistopaino*, Helsinki 1988, s 28-54.
- Rantalaiho, Liisa (toim), *Miesten tiede, naisten puuhut. Yhteiskuntatieteiden kritiikkiä naisten työn näkökulmasta*, Vastapaino, Tampere 1986.
- Rohrlich-Leavitt, Ruby, Sykes, Barbara & Weatherford, Elisabeth, »Aboriginal Woman». Male and Female Anthropological Perspectives». Ingår i Reiter, Rayna R (ed) *Toward an Anthropology of Women*, Monthly Review Press, New York-London 1975, s 110-126.
- Saarinen, Aino, »The Dialectics of Master and Slave from a Feminist Standpoint», i Holz, Hans-Heinz & Manninen, Juha (Hrsg): *Vom Werden des Wissens: Philosophie-Wissenschaft-Dialektik*, Pahl-Rugenstein Verlag, Köln 1987, s 265-269.
- Saarinen, Aino, »Onko yhteiskunnallisen sukupuolen käsite tarpeeton?» *Sociologia* 3/1987, s 209-210.
- Saarinen, Aino, »Feminist Research: In Search of New Paradigm?» *Acta Sociologica*, Vol 31, 1/1988, s 35-51.
- Schuster, Marilyn, Van Dyne, Susan, »Curricular Change for the Twenty-first century: Why Women?» i Schuster, Marilyn & Van Dyne, Susan (eds): *Women's Place in the Academy, Transforming the Liberal Arts Curriculum*, Rowman & Allanheld, New Jersey 1985, s 3-12.
- Scott, Joan W, »Gender: A Useful Category of Historical Analysis», *The American Historical Review*, Vol 91, 5/1986, s 1053-1075.
- Scott, Joan W, »Deconstructing Equality-versus-Difference – Or, the Uses of Poststructuralist Theory for Feminism», *Feminist Studies*, Vol 14, 1/1988, s 33-50.
- Siltanen, Janet & Stanworth, Michelle, »General Introduction», i Siltanen, Janet & Stanworth, Michelle (eds): *Women and the Public Sphere. A critique of sociology and politics*, Hutchinson, London 1984, s 11-15.
- Thiele, Beverly, »Vanishing acts in social and political thought: Tricks of the trade», i Pate-man, Carole & Gross, Elisabeth (eds): *Feminist Challenges. Social and Political Theory*. The Northeastern Series in Feminist Theory, Northeastern University Press, Boston 1986, s 30-43.
- Tuohimaa, Sinikka, »På spaning efter det kvinnliga subjektet och skriften», i Pitkän-Koli, Taina (red): *Rapporten från Nordkalottkongressen om kvinnoforskning*, Uleåborg, mars 1989 (utkommer senare).
- Waerness, Kari, »The Rationality of Caring», *Economic and Industrial Democracy*, Vol 5, No 2, May 1984, s 185-211.
- Walby, Sylvia, *Patriarchy at Work. Patriarchal and Capitalist Relations in Employment*, Polity Press, Oxford 1986.
- Walby, Sylvia, »Gender Politics and Social Theory», *Sociology*, Vol 22, No 2, May 1988, s 215-232.
- Wander, Maxie, *Guten Morgen, Du Schöne Luhterhand*, Darmstadt 1979.
- Westcott, Marcia, »Feminist Criticism of the Social Sciences», *Harvard Educational Review*, Vol 49, 4/1979.
- Widerberg, Karin, »Till en teori om kvinnoförtryck – barriärer och öppningar», *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2-3/1987, s 53-63.
- Wolf, Christa, »Berührung. Ein Vorwort» i Wander, Maxie *Guten Morgen, Du Schöne Luhterhand*, Darmstadt 1979, s 9-19.
- Ås, Berit, »On female culture: an attempt to formulate a theory of women's solidarity and action», *Acta Sociologica*, Vol 18, No 2-3, 1975, s 142-161.

Continues from page 74

SUMMARY

The intervention project of feminist research: problems and challenges.

The analysis of gender and the gender system within women's studies has entered a stage, described as the intervention project. The very premises of the research strategy that focuses on women alone have been called into question. What does it mean to do research for women when that research is also concerned with men? What will happen to the »insider's perspective»? Will it all lead (in Kuhnian terms) to incommensurability, to the emergence of men's science and women's science, to relativism in the sociology of science? What do »truth» and »objectivity» mean; will these and other key notions have to be completely discarded or redefined?

One way to tackle these important questions is to discuss the scientific status of the categories of gender and gender system and to consider what lessons feminist research should try to learn from the epistemological critique of »men's science». What would constitute a »different science» that is not merely the reverse side of the coin, an inverse strategy? Eventually these considerations will no doubt lead to the eternal questions of the relationship of knowledge and power and of changing research practices and the relationship between the university and society.

Aino Saarinen
Academy of Finland
University of Tampere
PO Box 607
SF-331 01 Tampere